

ПРИЛОЗИ
ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК,
ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР
књ. XXX, св. 3-4, 1964.
ПОСЕБАН ОТИСАК

В Кабинет Франко-
знавства
Биг автора
29. VII. 1964 г.
[Signature]

МИХАЈЛО В. ГУЦ

И. Ј. ФРАНКО И СРПСКА НАРОДНА ПЕСМА

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „РАД“
БЕОГРАД

И. Ј. ФРАНКО И СРПСКА НАРОДНА ПЕСМА

Вук Караџић и његове збирке српских народних песама, које су оправдано стекле светску славу, били су широко познати и у Украјини још у XIX веку. Богатој Вуковој фолклорној збирци обраћају се и такви украјински књижевници као: М. Шашкјевић, Ј. Головацки, А. Метљињски, Т. Г. Шевченко, М. Бучински, М. Старицки и многи други, који су преко превода и прпева упознавали своје земљаке са поетским бисером народа данашње Југославије. Поетско стваралаштво Срба и Хрвата скренуло је на себе пажњу и истакнутог украјинског писца, критичара, историчара књижевности, етнографа, фолклориста и друштвеног радника И. Ј. Франка (1856—1916).

Још од 1873. г. И. Франко је познавао најбоља дела фолклора разних народа света, а међу њима и српско и хрватско народно песничко стваралаштво. Објављујући те године чланак уз своје преводе *Слова о Игоровом њоходу, Краљеводворског рукојиса* и неких других дела и високо оцењујући народно песничко стваралаштво Индуса, Грка, Немаца, у „коме је народ природно унео све што му је драго и немило, своју славу и снагу, своје идеје и схватања, слику свог живота“, Франко примећује да се и Србин хвали „својим јуначким песама“¹.

У писму пријатељу В. Давидјаку од 27. маја 1874. г. И. Франко пише: „... Исто тако бих радо прочитао зборник српских песама Вука Стефановића Караџића, или неког другог, јер ме словенска народна поезија највише интересује. . . Истина имам код себе халичке зборнике Паула Жеготе и Вацлава из Олеска, али у њима су скупљене само думе и мање песме, а мени је пре свега стало до народне епике“².

Прва обавештења о српској народној поезији И. Франко је могао наћи у украјинским зборницима: *Русалка Днісирова*, коју су припремили и уз помоћ Срба издали 1837. г. М. Шашкјевич, И. Вагилевич и Ј. Головацки; *Вінок русинам на обжинки*, који је 1846. издао у Бечу Ј. Головацки и *Думки і йісні йіа ще деццо* Амвросија Метљињског (Харков, 1839) у којима су изишли први преводи српских и и хрватских народних песама на украјински

¹ И. Франко *Твори*. в 20 томах, Київ, 1955, т. XIV, стр. 436.

² И. Франко, *Твори*, Київ, 1956, т. XX, стр. 8.

језик. Нарочито много у том погледу Франку је могла дати књига *Вінок русинам на обжинки*, где је поред превода објављен и чланчић Ј. Головацког о српским народним песмама³. Извесне податке је могао наћи и у пољским зборницима Паула Жеготе и Вацлава из Олеска. Све те књиге биле су познате Франку и чувају се у његовој личној библиотеци, која садржи приличан број расправа и збирки из области народног стваралаштва многих народа, а међу њима и Југословена. Међу њима је и неколико Вукових књига (I из 1887, I и III из 1891. и 1894. г.). Из њих је Франко касније превео на украјински језик 11 песама. Све те књиге Франко није набавио у исто време. Најпре је набавио I књигу из 1887 г., а касније друге две. О томе говори његово писмо М. Драгоманову од 22. августа 1891. г.: „Хтео бих да набавим Новаковићеву *Историју српске књижевности* и издање песама Вука Караџића, које је сада почело излазити...“⁴. На то писмо Драгоманов му је одговорио: „Новаковића и Караџића сам већ нашао у Софији. А можда ћу се, ако ми буде боље, враћајући се у Софију, задржати у Београду“⁵.

У Франковој библиотеци постоје и *Банајске ђесме* (Нови Сад, 1863), као и Петраковићева збирка из 1867. г. Од хрватских збирки чувају се *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u gornjoj hrvatskoj Kraïini i u turskoj Hrvatskoj*, (Загреб, 1864, књ. I.) Луке Марјановића и *Jarke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka Hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Železnoj na Ugrih* Фр. Курелца (Загреб, 1871). Сем тога, у његовој библиотеци су се налазиле и *Slovenski pesmi kranjskega naroda* (1839—1844) као и *Краљевић Марко у осам народних ђесама* (Нови Сад, без год.). Поред оригиналних збирки, као и већ поменутих украјинских зборника, Франко је у својој библиотеци имао и *Сербські народні думи і йісні* (Київ, 1876) и *Здавнього зинику* (Київ, 1881) Михајла Старицког. Од осталих превода у Франковој библиотеци се чува треће издање Талвјине књиге *Volklieder der Serben* (Лајпциг, 1853). Српске народне песме у Талвјином преводу биле су широко познате у Украјини. Бац преко те збирке први пут је упознао српске народне песме талентовани украјински песник из Буковине Јуриј Феђкович (1834—1888). Из Талвјине књиге је превео неколико српских песама украјински фолклорист, дијалектолог и јавни радник Мелитон Бучињски (1847—1903). У Одељењу рукописа Лавовске библиотеке АН УРСР (фонд Бу-

³ Недавно је у одељењу рукописа Лавовске библиотеке АН УРСР (№ 753. Петр. СУП—26) пронађена мала радна свешчица — збирка са српским песмама Јакова Головацког. У тој непотпуној збирци — концепту, руком Головацког преписано је преко 60 српских песама највећим делом из I књиге Вукове збирке. У свешчици се поред познатих објављених превода српских песама Ј. Головацког налази и преко двадесет превода који до сада нису били познати књижевним историчарима и филолозима. Ускоро ће они бити објављени уз чланак о тој збирци.

⁴ I. Франко *Твори*, Кијв, 1956, т. XX, стр. 8.

⁵ *Истѳо*, стр. 427.

чињског) откривено је неколико његових необјављених превода, од којих неки нису били рађени према оригиналу, него према Талвјиним преводима. Од пољских превода ту су *Narodowe piésni serbskie* (1853) Романа Зморског.

Од специјалних расправа о српској народној поезији које се налазе у Франковој библиотеци, споменућемо књигу Ф. Миклошича *Die Darstellung im slavischen Volksepos*, Махалову књигу *O bogatyr-ském epose slovánském*, ч. I, *Přehled tatek o bogatyrskéme epose slovánském* (Прага, 1894), *O серских народних песнях Косовског циклa* (посебан отисак из „Русског филологическог вестника“) од М. Халанског и *Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien berufs Erforschung der Volksepik der Bosnischen Muchamedaner*, (Wien, 1913). Сем тога, многе податке о српској народној поезији Франко је могао наћи и у Србији на *Истoкy* С. Марковића, зборнику *Брајсџиво*, пољском часопису *Wisza*, *Гласнику Српског ученог друштва*, као и у руским часописима *Известия Российской Академии наук*, *Одесский славянский сборник*, *Славянское обозрение*, *Вестник Европы* и многим другим који се налазе у његовој библиотеци. Најзад, Франко је поседовао и *Истoрију српске књижевности* Стојана Новаковића, Јагићеву књигу *Slavorum carmina epica selecta Vindobonensis* (Vindobonae, 1892) и *История славянской филологии* (С. П., 1910) и многе друге књиге⁶.

Франко је одржавао блиске контакте и дописивао се с неколиким знатним Југословенима. У његовој архиви чувају се писма Р. Кошутића (1), П. Миклаваца (1), М. Мурка (10), В. Јагића (19) и из њих се може доста сазнати о његовом интересовању за народе данашње Југославије, као и о интересовању Срба, Хрвата и Словенаца за културна достигнућа Украјинаца, за дела Т. Г. Шевченка и радове самога Франка.

Франково интересовање за Јужне Словене и њихово песничко стваралаштво нарочито је порасло за време национално-ослободилачке борбе на Балкану, у којој су учествовали и многи Украјинци. Ослободилачка борба балканских Словена против Турака пробудила је велике симпатије украјинског народа, који је у ту борбу полагао велике наде, очекујући да се њени успеси одразе и на судбину Украјине, која је тада грцала у аустријском и царистичком ropcтву. Наравно да ни Франко није могао остати по страни од тих догађаја (1877—1878). У једном анонимном писму, чији је аутор, по мишљењу Михаила Возњака, био Франко, писало је: „... Источно питање веома интересује и треба да интересује све умове. Пред очима цивилизоване Европе одиграва се страшна, крвава драма. Очи народа и очи дипломата окренуте су на Исток“⁷.

⁶ О јужнословенским књигама у библиотеци И. Франка пише М. Голберг у чланку *Піденні слов'яни в особистій бібліотеці І. Я. Франка*, Радянське літературознавство, 1960, бр. 2, стр. 120—126.

⁷ *Литературні йсьма*, Друг, 1876, бр. 19, стр. 121.

У песмама *Задубавска њесма* и *Одлазак гуцула*, које је Франко тада написао, изражавају се симпатије према слободољубивим борцима — Босанцима и Херцеговцима и одјекује позив свим словенским народима да похитају у помоћ браћи по крви у њиховој борби против Турака.

Схватајући значај фолклора за народни живот, нарочито значај јуначких песама у дане борбе с непријатељем, Франко се у својим песмама обраћао јунацима давних времена — Милошу Обилићу и Марку Краљевићу:

Незадовго встане помства з Косовога поля,
Милош Обилич піднесесь і повстане воля!

О Краљевићу Марку пише:

Чом ви, чом ви враз здрожали, гори,
— Марко Кралевиц, герой наш давний,
Се здрогнув серед сну вікового, —
Меч сталевий у гору ся зносит
Багатирський кінь копитом тупнув.
Сон кінчиться Кралевица Марка!

Па се даље обраћа српском јунаку:

О встань, о встань, герою сонний
І глянъ на край любимий свій
І на врагів залив бездонний
О встань, о глянъ, врагів розвій!
Вони тя знають, хоть минули
Вже літ сотки, як ти заснув,
Вони меча ще не забули,
Що в крові їх не раз тонув.
Лиш меч, пожар і кров і месть,
Врагамъ принесе смерть, нам честь!⁸

Све то говори да се песник одушевљавао хероизмом српског и хрватског народа, њиховом историјом, њиховом епиком, коју је он у то време већ познавао. О том сведочи и песникова примедба уз цитирану песму, у којој читамо:

„Марко Краљевић, национални херој подубавских Словена, о коме говори предање да још од првих турских напада лежи зачаран у једној пећини у планинама. Крај ногу му стоји његов коњ, а покрај главе стрчи мач, који је јунак у последњем тренутку забио до балчака у земљу. Кад мач сасвим изађе из земље, а коњ поједе цео свежањ зачаране траве и удари копитом у стену, тада ће Марко устати да би се поново борио против Турака и ослободио подубавске Словене“.

⁸ Друг, 1876, бр. 3, стр. 34.

Израз тих истих расположења, која је код Франка изазивала ослободилачка борба балканских Словена, сусрећемо и у његовим критичким радовима које је писао у то време. Пишући о делима младог словачког песника Мартина Медњанског, Франко истиче нарочито она која су посвећена Јужним Словенима. „Његове песме посвећене Југословенима, Херцеговцима, и Црногорцима — пише он — можда су најлепше у целом зборнику, оне кипте љубављу, духом слободе и независности“. „У тим делима“, наставља аутор, „језик је мелодичан, а све слике узете непосредно из народног живота и погледа на свет.“⁹

У истом часопису (*Друг*), у коме је изишао поменути приказ, Франко је објавио још неколико бележака о Јужним Словенима — *Свадба у Далмацији*,¹⁰ превод чланка *Црна Гора*¹¹, а у првим бројевима овог часописа за 1877. г. објавио је и интересантну рецензију превода М. Старицког *Сербські народні думи і йисні* у којој је, између осталог, написао:

„Преда мном је значајна књига — први покушај превода на наш језик блага српске народне поезије у целом њеном обиму“¹². Размотривши циклусе богатог српског епоса несумњиво „највеличанственијег од свих које је створила машта словенских народа“, Франко их објашњава у тесној вези са историјом и детаљно се задржава на *Бановић Сйрахињи* и *Косовом йољу*. Прва од њих слика зверства Турака, њихову самовољу према Србима и одмазду, коју су Турци заслужили. У другој је „народна муза скупила све снаге да би увеличала последње тренутке велике слободне Србије“¹³. А мало даље аутор додаје: „Думу *Косово йоље* ја бих пре свега назвао српском *Илијадом*. И доиста, у словенској историји не може се наћи величанственији предмет за еп од битке на Косову пољу. Слободан, витешки народ, независно царство, слава и моћ, и почеци процвата просвете, — све нестаје за дуга столећа — све пропада у једној крвавој, одлучној бици. Ту је народна машта нашла широко поље да покаже своју снагу у величању јунака, као што су цар Лазар, Милош Обилић и други, — и ту је она стварно показала сву лепоту, свежину и оригиналност свога стваралаштва“¹⁴.

Као и Старицки, и Франко у својој рецензији указује на сличност историјске судбине украјинског и српског народа, па отуда и на сличности њиховог јуначког епа. „Што се тиче историјског значења у народном животу, српске јуначке песме се могу упоредити са нашим козачким думама. Као и у Србији, и код нас се дуге векове цео народни живот усредсређивао на борбу за

⁹ *Литературні йисња*, Друг, 1876, бр. 19, стр. 304.

¹⁰ *Друг*, 1875, бр. 23, стр. 572 — 575.

¹¹ *Друг*, 1876, бр. 1, стр. 10 — 11.

¹² И. Франко, *Сербські народні думи і йисні* (з приводу перекладів М. Старицког). Цит. према књизи И. Франко *Вибрані сйайині йро народну йтворчійсь*. Київ, 1955, стр. 219

¹³ *Исїо*, стр. 52.

¹⁴ *Исїо*, стр. 222 — 223.

веру, слободу и националност; као у Србији, и код нас су настајале епске думе или за време самих похода у непријатељску земљу, или после њих; као и у Србији, тако су и код нас те думе и песме васпитавале нова поколења, уливајући у њих с мајчиним млеком онај исти херојски дух којим су живели и њихови очеви¹⁵.

Истакавши заједничку историјску судбину Срба и Украјинаца, што је представљало један од важних тренутака за стварање сличних песама и дума. И Франко подвлачи и националну особеност српских епских песама и украјинских народних дума, нарочито у погледу мелодије, метричке структуре, њиховог настајања и постојања, тачније — њихове националне физиономије. Ево шта поводом тога пише: „Али опет, с друге стране, сваком пада у очи велика разлика између украјинске и српске народне епике, баш у погледу форме и начина обраде предмета. Јер, док се српска дума скоро свуда строго држи једнакога ритма (петостопног хореја $\acute{V} \acute{V} \acute{V} \acute{V} \acute{V}$), украјинска козачка дума одликује се великом слободом ритма, слога и стиха. Поред хорејског и јамбског ритма, баш у важнијим грандиознијим одломцима преовлађују анапест, дактил и хорејамб (*хорејамб*). Тако се тон наше думе често мења, нагло прелази из сетног, тужног, у шалив, па чак и јетко подсмешљив, што у српским думама никада не сусрећемо. Одакле та дивна разноликост, ја се не прихватам да испитујем; мислим, само, да њен узрок лежи делимично у самом карактеру оба народа, а делимично и у начину настајања песама. Знамо да су се козачке думе састављале највећим делом у козачким кулењима¹⁶, у којима је непрестано кипео ратнички живот, до којих је ретко допирао глас о тихом миру породичног живота, те јунаци нису имали времена да своје думе задевају у лепу форму, да мисле о јединству тона. Дума је задржавала карактеристичне особине њих самих, њиховог свакодневног изражавања и уопште физиономију њиховог сопственог слободног живота. Српски јунаци, међутим, обично су се после рата враћали у своја места живљења до којих је, и поред тешког турског угњетавања, ретко допирала ратна бука; и ту, усред породичног живота, из живих причања витезова — јунака настајале су и настају још и данас дивне песме о старој слави и садашњој борби¹⁷.

Рецензија књиге Старишког показује да је Франко добро познавао српску и хрватску народну поезију још у седамдесетим годинама XIX века.

„Српске тзв. јуначке песме, које опевају борбу за народну независност, бој на Косову пољу, јуначка дела Марка Краљевића и сл. — писао је И. Франко — стичу европску славу,

¹⁵ *Исти*, стр. 226.

¹⁶ *Кулењ* — козачка војна јединица

¹⁷ *Исти*, стр. 226.

постају материјал на основу кога Енгел скоро дословно прича Европи историју пропасти српске самосталности¹⁸.

Франково интересовање за српски народ, његове обичаје, историју и песме стално је расло. Он се интересује за српску литературу из које би могао упознати економски и духовни живот Срба. У том циљу он прелистава српски часопис *Сѝража*, који је почео излазити 1878. г. у Новом Саду. Али не нашавши у њему све што је, по његовом мишљењу, требало ту да буде, Франко пише рецензију у свом часопису *Молоћ* (1878, стр. 216) у којој указује на задатке *Сѝраже* као националног органа штампе, који пре свега треба да одражава живот народа — радника и сељака и да служи његовим потребама. Давши општу позитивну оцену часописа, Франко с горчином истиче и њене недостатке: „Само, читајући *Сѝражу* и нехотице се питамо: није ли овај нови месечник исувише теоретичан, исувише одвојен од српских прилика и живота српског народа? Ми бисмо веома желели да прочитамо и барем унеколико упознамо како живи српски народ, какви су његови обичаји, степен развитка, жеље и стање — а из *Сѝраже* то не видимо“ (подвукао М. Г.). Обраћајући се, даље, редакцији *Сѝраже*, Франко је пита да није тај задатак на себе узео неки други часопис, или је тај материјал већ раније искоришћен, или је непотребан. *Сѝража* доноси у преводу дела Игоа и Гогоља, „а не видимо ниједне слике, ниједне причиде из живота српског народа, што би за нас било најинтересантније“. У *Сѝражи* је објављен Лавровљев чланак *О задацима радничког социјализма*; кратка карактеристика Румуна; дуг чланак о „последицама рата“, о „немачким социјалдемократима“, „а ништа нема о српском сељаку, раднику и ратару“. Франко није задовољан ни чланцима из области културе. Ту су, каже, и интересантни и врло важни одломци из дела „знаменитог српског посленика — мислиоца Светозара Марковића [...], али нема ничега што би говорило о економском стању српског народа“. Похваливши на крају редакцију за објављивање написа Светозара Марковића, он у исто време изражава и жаљење што „редакција није дала о њему опширну, подробну студију, која би упознала шире словенске кругове с његовим радом и заслугама“¹⁹.

О животу Срба, Црногораца и Херцеговаца, Франко је могао много дознати и из написа објављиваних у тадашњој украјинској штампи. Нарочито су били интересантни чланци Софрона Крута, који је, између осталог, у својој рецензији Милићевићеве *Кнежевине Србије* писао и о певању народних песама уз гусле.²⁰

¹⁸ *Истио*, стр. 52.

¹⁹ I. Франко, *Твори*, т. XVIII, стр. 306.

²⁰ *Децо йро Сербию*, Молот, 1878, стр. 177.

- 90

У осамдесетим годинама века, када је превео прве српске песме на украјински језик, Франко се још више интересује за Србе. У чланку *Књижевни ирејород Јужне Украјине и Јан Колар*, објављеном 1893. г.²¹, пишући о М. Шашкјевићу и о његовој борби за ћирилску азбуку, Франко каже: „Пример Вука Караџића је ипак утицао на младо поколење халичко-украјинских књижевника. Сам Шашкјевић је завео у *Дњесџровој русалки* правопис који се знатно разликовао од оног који се употребљава у црквеним књигама, а Јосиф Лавицки је издао једну од својих 'тезоименитих' песама у част Сњигурског 1841. г. применивши радикално фонетски правопис по угледу на Вука“²².

Име Вука Караџића и осталих културних радника Јужних Словена, као и њихове песме могу се често срести у научним радовима Ивана Франка и у његовој богатој преслици са разним научницима, књижевницима, пријатељима и познаницима.

Контакти са јужнословенским научницима и писцима позитивно су се одразили и на његовим радовима из области фолклора, међу којима је значајно место заузела српскохрватска народна песма. На српску народну песму позива се Франко и у својој расправи *З секретів іоейичної ітворчості* објављеној у часопису *Літературно-наукови вісник* (1898—1899).

У трећем делу те расправе: „Чуло вида и његов значај у поезији“, ослањајући се на материјал скупљен у Миклошићевом раду *Die Darstellung im slavischen Epos*²³, Франко даје карактеристику чула вида и његовог значаја у поезији и долази до закључка да од свих чулних утисака пренетих у поезију преко 55% припада чулу вида. Највише епитета налази се у народној поезији Срба и Бугара, а међу њима преовлађују епитети визуелног карактера²⁴.

Франко такође упоређује и друге песничке тропе српских и украјинских народних песама, задржава се нарочито на поређењима и констатује да је у њима српска песма богатија. У српској песми млад момак се упоређује с китом цвећа, девојка назива драгог својим црним очима, пут јунака преко поља је — лет звезде преко неба:

Пак се ману преко поља равна,
Кано звезда преко ведра неба,

Пошто је навео још неколико проређења из српске народне поезије, Франко разматра уметничко богатство украјинских песама, које су у много чему сличне српским. „Ко се не сећа

²¹ У зборнику: *Jan Kollar 1793 — 1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slavy dcery“ na oslavu jeho stoletých narození*, Wien, 1893.

²² I. Франко, *Літературне відродження ілюдневої Русі і Ян Коллар*, Твори, т. XVIII, стр. 260.

²³ *Denkschriften der K. Akademie der Wiss. in Wien Phil. — hist. Klasse*, Bd. XXXVIII, 1890, стр. 28 — 40.

²⁴ I. Франко, *Твори*, т. XVI, стр. 278.

наших песничких слика, таквих као: бело тело, румено лице, црне очи, чисто поље, платити по червонац, по златник, зелени јавор и др.!" , пише Франко, и наставља: „У обредној песми која се пева уочи Нове године (*Щедрівка*) за девојку се каже:

На гори, гори ~~с~~тїги, морози,
А на долині руженька цвіте.

Сузе се упоређују са студеном росом на зеленој трави. Коломијка говори:

Молодиці, як зірниці, дівчата, як сонце,
Ой напишу, намалюю, по́тавлю в віконце,

Или се девојачка лепота упоређује са звездом на други, поетичнији начин:

Ой упала зоря з неба та й розсипалася,
А дівчина позбирала та й підтикалася,

Франко се не задржава случајно највише на српским и украјинским песмама.

О Вуку и српским народним песмама Франко пише и у чланку *Осии Бодјански*, први пут објављеном у збирци Бодјанског *Наські українські казки*²⁵. Говорећи о школовању Бодјанског у Полтавском духовном семеништу, он наводи речи М. Драгоманова: „Перејаслав је близу Кијева, где је тада било много Срба у семеништима и у Духовној академији, одакле је излазио велики број професора перејаславског семеништа. Сем тога, у Перејаславу су се већ одавно, преко породице Думитрашок—Рајић, која је у XVII и XVIII в. давала козачке старешине перејаславског пука, а у XIX в. професоре семеништа, одржавале везе са Српством, у коме Рајићи нису били незнатни људи. Познато је да су у почетку XIX в. професори Перејаславског семеништа, који су завршили кијевске школе, сви знали и пољски језик. Бодјански нам је 1874. г. причао да је он још као семеништарац знао пољски, а такође и српски језик. Још у Перејаславу, Бодјанском су доспеле у руке српске песме, из збирке Вука Караџића, које је он донео у Москву и њима задивљавао и другове и старешине. Интересантно је што се у време док је Бодјански још био студент и знао Караџићеве песме велики централни [*] песник Пушкин преварио и лажне српске песме које је на франпуском језику издао Мериме, превео као праве. Сигурно је Караџић подстакао, или појачао у младом Бодјанском жељу да скупља и наше украјинске песме и скаске, а затим је, разуме се, морала доћи и жеља да сам пише на украјинском и да се угледа на друге који тако пишу.

²⁵ У серији „Литературно - наукова бібліотека“, Львів, 1903.
[*] тј. руски (Прим. прев.).

Тако је у младости у Бодјанског природним путем израсла љубав према родном језику, па и другим словенским језицима²⁶.

Збирка коју је познавао Бодјански очевидно је била *Мала њросіонародна славеносрбска њснаршца*, издата у Бечу 1814. г. Али нас овде не интересује однос Бодјанског према српској народној поезији, који још није проучен²⁷, колико Франко. Из наведеног одломка се види да се овај интересовао славистиком као и историјом популарности српске народне поезије међу Украјинцима. То потврђује и његов чланак *Михајло П. Сішаришки*, објављен први пут 1902. г., а и његов значајан рад *Сішудіи над україньськими народними њснями*, објављен 1913. г. Говорећи о украјинским народним песмама које певају о татарско-турским нападима, он их врло често упоређује са српским које имају исту тематику, а анализирајући поједине украјинске историјске песме иде још даље и доказује да су црте које не одговарају украјинској стварности резултат утицаја српских народних песама на украјинске, песама које су јужнословенски гуслари, путујући, донели у Украјину²⁸.

Чињенице овде изнете показују да се велики украјински писац живо и скоро од почетка своје књижевне делатности интересовао српском народном поезијом. Али то је само једна страна његовог интересовања; другу, не мање значајну, представља његов преводилачки рад у тој области.

Са српског језика Франко је превео тринаест народних песама, међу којима и песме: *Мајка свейгога Пејтра*, *Највећи гријеси*, *Неблагодарни син*, *Бакон Сіефан и два анђела*, *Љуба богајгога Гавана*, *Невјера љубе Грујичине*, *Јунак вилу усіријели*, *Љуба змаја огњенога*, *Прелја и цар*, узете из прве и треће књиге Вука Караџића.

Преводи *Мајке свейгога Пејтра*, *Највећих гријеха*, *Неблагодарног сина* и *Невјере љубе Грујичине* објављени су у часопису *Житіе і слово* (1895, т. III, стр. 7—9, 326—333) у рубрици „Из словенске народне епике“, а преводи *Љубе богајгога Гавана* и *Бакона Сіефана* у књизи „Читанка руска для другої класи шкіл середніх“ (Львів, 1895, стр. 203—206).

Поред ових, у Одељењу рукописа Државне јавне библиотеке АН УРСР у Кијеву²⁹ пронађено је још седам Франкових

²⁶ М. Драгоманов, *Україна і ценіири*, Громада, т. 2, Женева, 1878, стр. 512—515, Цит. према І. Франко, *Твори*, т. XVII, стр. 412.

²⁷ Вук је имао знатан утицај на Бодјанског, који се дописивао са њим, преводио на руски песме из његових збирки и проучавао народно стваралаштво Јужних Словена. Преводи песама из Вукове збирке, које су под руководством Бодјанског радили његови студенти, састављају целе збирке, које се данас чувају у Одељењу рукописа Института за књижевност „Т. Г. Шевченко“ АН УРСР. На својим предавањима српског језика Бодјански је узимао примере из Вукових збирки.

²⁸ І. Франко *Сішудіи над україньськими народними њснями*, Львів, 1913, стр. 24.

²⁹ Фонд І, сигн. 4931 б.

превода са српскохрватског. *Јунак вилу усџријели*, *Љуба змаја огњенога* и *Преља и цар* су недавно објављене³⁰, док су *Како се Христос крстио*, *Ројство Јанковић Сџојана*, *Краљевић змај* и *Како је Југ Богдан њрдоа своју жену* још у рукопису. Последње две нису довршене, у њима је много непреведених речи или чак и редова. Обе су узете из збирке Јукића и Мартића *Народне прјесме босанске и ћерсеговаћке* (у Осијеку, 1858), док су све остале из Вукових збирки. По преводиочевим белешкама види се да су све преведене јуна 1893. г.

Све ове песме заинтересовале су Франка како својом садржином и идејама, тако и уметничком страном и сличношћу са украјинским фолклорним творевинама. Својим морализаторством, песме *Највећи грјеси* и *Мајка свейога Пејра* подсећају на духовне песме украјинских лирника*, а *Неблагодарни син* својом садржином и моралном страном подсећа на песму из украјинског народног живота *Бедна вдова и џри сина*. Као и у српској песми, тако и у украјинској думи, незахвални синови изгоне мајку из куће и она их, скитајући се, проклиње. Због мајчине клетве, синови се у српској песми претварају у камење, а њихове жене у змије. У неким варијантама се спомињу и унуци који ниси хтели да пусте од себе добру баку, па се претворили у златне голубове. У украјинској думи немилосрдним синовима прва олуја је спалила куће,

А вторя у полі хліб побила
І нічою у полі і в домі не оставила³¹

Својом идејном усмереношћу слична је неким украјинским легендама и песма *Љуба богатога Гавана*. Слично жени богатога Гавана поступила је и једна богаташица из Буковине, о којој је у Украјини такође испевана интересантна и поучна легенда. По тој легенди богаташица је просјакињи уделила камен. Због тога се сурова, шкрта и немилосрдна богаташица претворила у камен. Још и данас у Буковини, недалеко од Устје-Путилова, једну стену, која има човечије облике, народ назива „камена богаташица”. Нема сумње да је српска легенда много подсећала Франка на ову хуцулску, која му је била добро позната, и није он случајно изабрао ову српску легенду да преведе. Бирајући песме за превод, он је узимао оне које су могле играти извесну васпитну и сазнајну улогу.

„Мислим уосталом – писао је песник једном – да ствар није у томе из које бачве песник узима пиће које даје свом народу, него у томе какво му пиће даје, чисто, окрепљујуће вино, или наркотик за спавање. Ја не точим наркотике“³².

³⁰ *Міжслов'янські фольклористичні взаємини*. Київ, 1963, стр. 194—195.

* Украјински народни певачи који су певали уз лиру (Прев.)

³¹ *Українські народні думи та історичні йсні*, Київ, 1955, стр. 218.

³² І. Франко, *Твори*, Київ, 1953, т. XII, с. 543—544.

Франко је преводио само таква дела која су одговарала захтевима времена. У основи Франкових прерада страних фолклорних или књижевних дела постојао је благородан циљ — пружити их народу да би могле одиграти друштвено-васпитну улогу и допринети развоју његових социјалних и естетских погледа. И. Франко се никад није заносио егзотичношћу, тајанственошћу старих средњовековних мотива и т. сл. Он се тим духовним изворима није обраћао, јер није ишао за романтиком нити летео „маштом у далека времена и крајеве”.

„У светској ризници народног стваралаштва он је пронашао дивне примере, који су, стваралачки коришћени, одговарали захтевима живота радног народа Украјине последње четвртине XIX и почетка XX века” — пише украјински испитивач стваралаштва И. Франка О. И. Деј³³.

Српске лирске песме, које је Франко преводио и које је мајсторски умео да пренесе у украјински језик, прожете су нежношћу и поетичношћу. Ево почетка песме *Љуба змаја огњенога*:

Змај пролеће с мора на Дунаво
И под крилом пронесе дјевојку,
Под једнијем лијепу дјевојку,
А под другим рухо дјевојачко.

У Франковом преводу

Змій прилетів з моря до Дунаю
І приніс він під крилом дівчину,
Що під лівим гарною дівчину,
А під правим весь посаг дівочький.

Како видимо, Франко је дао тачан и у исто време стваралачки и уметнички превод оригинала. Он се не држи слепо оригинала и не преводи буквално. Тако, на пример, реч „рухо” он не преводи дословно украјинским изразом „одяг” него изразом „посаг” (мираз) које значење произилази из саме песме. Из песме произилази да се змај оженио девојком, чиме се она веома поноси. Франко је то узео у обзир и малим, али тачним детаљом рекао је какво је то рухо. У Франковим преводима детаљ игра велику улогу.

Или узмимо завршетак ове песме:

Ал' говори лијепа дјевојка:
„Прођ'те ме се, три млада бећара:
„Ја сам кћерца цара честитого
„А сестрица паше Босанскога
„Вјерна љуба змаја огњенога”.
Пак пролеће преко равна поља
Како звезда преко ведра неба.

³³ О. Дей, *Иван Франко і народна творчість*, Київ, 1955, стр. 123.

Відмовляє вродлива дівчина:
 „Геть від мене три ловці-молодці!
 Бо я дочка царя преславного,
 Вірна жінка змія огняного!”
 І злетіла через рівне поле,
 Як та зірка через ясне небо.

Садржина ове песме и њена поетска архитектоника сачуване су у преводу у потпуности. Таква тачност и уметничко савршенство карактерише све довршене Франкове преводе српских народних песама.

Нарочиту пажњу Франко је посвећивао хајдучким песмама, које су биле врло честе и у народном стваралаштву Бугара и Румуна. Својим неугасивим жаром љубави за родну грудну оне су привлачиле украјинског песника — ватреног борца за срећу и пријатељство свих народа света. Ослободилачке тежње хајдука подударале су се с Франковим погледима и жељама. Јуначка дела хајдука подсећала су песника на ослободилачку борбу украјинских козака, гајдамака и устаника.

О тој сличности говорио је и Јаков Головацки у предговору књизи *Вінок русинам на обжвинки* (Відень, 1847, частина II) и Володимир Гнатјук у раду *Причинки до йзнання гуцилцини*.³⁴ Хајдуке са гајдамацима поређује и М. Старицки, у једној примедби уз своје преводе, а и Стојан Новаковић у предговору *Кармелуку* Марка Вовчока пише: „Што за нашег робовања Турцима бјеху хајдуци, то за украјинског робовања властели бјеху гајдамаци”³⁵.

Сем тога, из историјских извора је позната и чињеница да су украјински устаници (о п р и ш к и) често бежали на Балкан и придруживали се тамошњим хајдучима и обратно, хајдуци су бежали украјинским устаницима.

Насупрот Старицком, који је највећу пажњу посветио козовском циклусу, Франка је више интересовао хајдучки, јер се у њему нарочито јасно оцртавала социјална страна живота у поробљеним српским и хрватским земљама. У једном писму М. Драгоманову (од 13.VI 1893) из Беча Франко пише: „... у слободним тренуцима се опијам Вуковим српским песмама, и преводим из њих оно што ми се нарочито свиђа. Хтео бих да преведем и временом издам све српске легенде, а сем тога и избор из хајдучких песама, које је Старицки оставио по страни; неке имају врло интересантне новелистичке теме”³⁶

Превод *Невјере љубе Грујичине* Франко је објавио 1895. г.³⁷ У својој већ поменутој расправи о украјинским народним песмама Франко оцењује ову песму као „један од бисера српског

³⁴ *Зайиски НТШ*, т. СХХIII—СХХIV, стр. 14, 15 и 45.

³⁵ *Майшица*, 1870, бр. 7, стр. 164.

³⁶ I. Франко, *Твори*, т. 20, стр. 485. Види тамо и писмо М. Драгоманову од 6. X 1893, стр. 491.

³⁷ *Жийтє і слово*, 1895, т. III, с. 7—9, 326—333.

народног стваралаштва”³⁸ анализира је и упоређује са сличним украјинским песмама, а нарочито са баладом *Иван и Марјана*. Превод *Невјере љубе Грујичине* верно одражава све особине оригинала. Истина, превод има четири стиха мање него оригинал, али та чињеница не умањује његову вредност. Тако незнатно одступање од оригинала условљено је специфичним особинама украјинског и српског језика. Франко се пре свега труди да верно пренесе идеју оригинала, а „потпуна дословност је просто немогућа, јер превод има да пренесе не само речи, него и мисао изворника”³⁹.

Песма је преведена петостопним хореем. Преводилац чува бели стих оригинала, али понегде, да би превод начинио течнијим, лакшим и мелодичнијим, римује поједине стихове који у оригиналу иначе нису римовани.

Франков превод није разбијен у строфе као, на пример, код М. Старицког. То још једном сведочи колико је он настојао да тачно репродукује оригинал. Превод чува епски тон оригинала. Као у другим тако и у овом преводу, Франко се вешто служи песничким детаљима. Помоћу њих он погдегде украјинизује текст. Тако је, на пример, украјинизовано и презиме Новаковић, Новаков [Грујица] у Новаченко; реч „буздован” и Франко је као и Старицки превео са „булава”. Он врло често употребљава песничке слике из украјинског фоклора: „Твоја сабља крвљу прокипела” („обкипіла”), „дете ће ми се побусурманити”, „плен пленили” и др. Али та украјинизација је незнатна и њена је сврха да песму приближи читаоцу. С друге стране, Франко уноси неке српске речи, којих нема у оригиналу:

Леле, Грујо, в бозі побратиме,
Леле, тату, дуже я голаден
Леле, тату, я тебе скалічив.

Оригинал гласи:

Јао бабо, тешко сам ти гладан
Јао бабо, посекох ти руку итд.

Међу до сада још необјављеним песмама најинтересантија је *Ројсїво Јанковић Сїојана*, која припада ускочком циклусу српских народних песама. Из овог циклуса украјински преводиоци су преводили врло мало. Први и једини завршни превод је био *Бој на Морачи* Александра Навроцког⁴⁰, али та песма пре спада у најмлађи циклус песама о народноослободилачкој борби, а сем тога, њено народно порекло је врло проблематично.

³⁸ I. Франко, *Сїудії над українськими народними піснями*, Львів, 1913, стр. 28.

³⁹ Уїлліам Шекспїр, *Гамлей йрину даньский*, Переклад П. А. Куліша. Виданий з передмовою і поясненнями Др. Ів. Франка. Львів, 1899, стр. XIX.

⁴⁰ Види: *Мїжслов'янські фолклористичні взаємини*, стр. 187 — 194.

Франков превод песме *Ройсїво Јанковић Сїојана* за нас је интересантан и по томе што у извесној мери открива песников стваралачки поступак, што показује како се он озбиљно односио према превођењу, како је брижљиво тражио украјинске речи које одговарају оригиналу. У тексту превода постоји низ пребрисаних или исправљених појединих речи па чак и целих редова.

Песник не води рачуна само о томе да тачно пренесе мисао оригинала, него и да је уметнички репродукује. Тако, на пример, неримоване стихове оригинала:

А сузама лозицу залива
и спомиње свог Стојана сина.

Франко римује:

І слезами лози заливає
І Стояна сина споминає

О томе колико се песник трудио да да уметнички превод сведочи његов рад на тексту. Стихови:

Дожидала його дев'ять років,
А ще й сім місяців десятого

после поправке су изгледали овако:

Дожидала його дев'ять років
Ще й в десятім тридцять три неділі.

Прва варијанта је вернија оргиналу, у којем имамо:

Чекала га за девет година
И десету за седам месеци

што је нејасно, и зато Франко врло незнатно одступа од оригинала („тридесет три недеље” — то је више него седам месеци). Песник успешно уноси у превод, по угледу на народну песму, стални епски број „тридесет три” и тим садржину чини изразитијом.

Преводећи српске народне песме, Франко се увек трудио да са максималном тачношћу пренесе српски десетерац са цезуром после четвртог слога. У *Ройсїву Јанковић Сїојана*, на пример, од 151 стиха само је у једном одступио од оригинала. Напоменимо да се ниједан украјински преводилац српских народних песама, почињући од првих па до последњих, совјетских, није држао тога начела иако се понекад и трудио. Чак и у репеевима српских песама на украјински језик, написаним у десетерцу с тежњом да се сачува цезура, коју је ипак било лакше сачувати, пошто слободан превод није тако спутавао аутора као тачан, — нећемо у овом погледу наћи такве доследности као у Франка.

Оно што је Франко учинио за упознавање украјинског народа са најлепшим примерима јуначког хајдучког епа Јужних

Словена од великог је значаја. Својим преводима, чланцима и расправама из области југословенског фолклора, Франко је обогатио украјинску литературу новим темама, сликама и идејама.

Франкови преводи јужнословенских народних песама ни данас нису изгубили своју вредност. Српска народна песма је у Украјини често и много превођена, али се нико није подухватио да преводи песме које је преводио овај писац. Тек у најновије време Максим Риљски је поново превео *Ройсїво Јанковић Сїојана*.

Франкови преводи допуњују наша знања о богатом, пуном хуманизма, песничком стваралаштву српског народа, проширују наше представе о културним везама међу словенским народима, откривају и допуњују још једну страну песникове стваралачке биографије, приказујући га као мајстора уметничке речи, као песника — преводиоца, песника — хуманисту, борца за срећу народа.

Кијев, СССР

(С украјинског превео С. Суботин)

Михајло В. Гуц